

Vissen hebben geen voeten

Van Jón Kalman Stefánsson verscheen eveneens bij
Ambo|Anthos uitgevers

Hemel en hel

Het verdriet van de engelen

Het hart van de mens

Hemel en hel/Het verdriet van de engelen/Het hart van de mens (trilogie)

Jón Kalman Stefánsson

VISSEN HEBBEN GEEN VOETEN

Een familiesaga

Vertaald uit het IJslands
door Marcel Otten

Ambol|Anthos
Amsterdam

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van
het Nederlands Letterenfonds

De vertaling van dit boek kwam tot stand mede dankzij een subsidie van

ISBN 978 90 414 2618 5

© 2013 Jón Kalman Stefánsson

Published by agreement with Leonhardt & Høier Literary Agency A/S, Copenhagen

© 2015 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers, Amsterdam en Marcel Otten

Oorspronkelijke titel *Fiskamir hafa enga faetur*

Oorspronkelijke uitgever Bjartur, Reykjavik

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Anaïs Oetelmans

Foto auteur © Einar Falur

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voorspel

Zelfs de zon kan het niet stoppen en fraaie woorden als regenboog en liefde al helemaal niet, ze zijn absoluut zinloos, je kunt ze gerust weggooien – dit begon allemaal met de dood.

Wij hebben zoveel: God, gebeden, muziek, techniek, wetenschap, elke dag nieuwe ontdekkingen, steeds geavanceerdere mobiele telefoons, sterkere telescopen, maar dan sterft er iemand en je hebt helemaal niets meer, je tast naar God, omarmt teleurstellingen, je pakt zijn koffiebeker, de haarborstel met haar haar, bewaart hem als troost, als iets magisch, als tranen, als iets wat nooit terugkomt. Wat kun je er nog meer over zeggen, waarschijnlijk niets, het leven is onbegrijpelijk, onredelijk, maar toch leven we het, ontkomen er niet aan, we kunnen niet anders, het leven is het enige wat we met zekerheid bezitten, een kleinood, een waardeloos iets. Na het leven is er waarschijnlijk niets. En toch begon het allemaal met de dood.

Nee, dat kan nauwelijks steekhoudend zijn, want de dood is het einde, dat wat ons het zwijgen oplegt, midden in een zin ons potlood afpakt, de computer uitzet, de zon laat verdwijnen, de hemel laat branden; de dood zelf is futiel, we zouden hem helemaal geen begin moeten toekennen, het mag niet. De dood is het gebrek aan argumenten voor het bestaan van God, het is de reden dat God, misschien uit wanhoop, wreedheid en nostalgie samen kneedde omdat de draad van het lot niet leek te werken. Desondanks zit in elke dood nieuw leven...

Keflavik

– NU –

‘Keflavik bestaat niet.’

Uit het gedicht ‘IJsland’

In Keflavik zijn er drie windstreken:
de wind, de zee en de eeuwigheid.

Het is niets waard en nergens
is de afstand tussen hemel
en aarde groter

Ik bedoel het niet kwaad, maar Ari is de enige die mij weer hierheen heeft kunnen slepen, over de uitgestrekte zwarte lavavelden die honderden jaren geleden pijnlijk tot stilstand zijn gekomen, op sommige plekken kaal, maar op andere heeft het mos ze zacht en aangenaam gemaakt, bekleed met stilte en harmonie. Vanuit de stad rij je langs de hoge aluminiumfabrieken en dan ga je het lavaveld in dat aanvankelijk een oerkreet is, en vervolgens een met mos begroeid zwijgen.

Het is bewolkt, de donkere luchten hebben het aarzelende decemberlicht verstikt en de lava is als de nacht aan beide zijden van de Reykjanesbraut. Halverwege gaan de straatlantaarns aan die langs de hele weg zijn opgesteld en met hun trouwe licht over de mens waken, hem van de sterren en het uitzicht beroven, licht dat het zicht bedekt. Ik rij door de bewolking en mijn herinneringen, door lavavelden en onzekere gevoelens, degenen die weg zijn gegaan keren nooit meer terug, en toch ben ik teruggekomen, niet aarzelend maar met een snelheid van honderdtien kilometer per uur, op weg naar Keflavik.

Het Keflavik dat niet bestaat.

Ik weet niet of het komt door die schaamteloze dichtregel, door het waarheidsgehalte van het vers, maar op de weg naar Keflavik rijden lijkt altijd op de wereld uit rijden en in iets wat niet bestaat. Desondanks is het slechts twintig minuten rijden vanaf de hoge aluminiumfabriek en de levenloze vegetatie eromheen tot het eerste huis van Njardvik uit de lava oprijst, ingepakt in de wolken en de absurdi-

teit. Hoe vreemd dat hier leven verborgen zou zijn, het kan er bij Ari en mij niet in dat hier gebouwd is, zoveel huizen zelfs, dat is iets wat het verstand tart, het historisch besef. Daar niet, de huizen in Njardvik zouden niet als een verrassing moeten komen, je bent erop voorbereid, Stapidorp is aan de rechterkant te zien als ruim de helft van de rit erop zit, het dorp dat door het leger groeide en bloeide, maar nu halfverzonken in de lava onder Stapi wegdommelt, die grote klip waar het dorp zijn naam aan dankt en als een kolossale vuist of schreeuw uitloopt in de rusteloze zee. En een paar kilometer verder doemt een groot bord op met een naam dat langzaam aan en uit knippert, als een zware zeis boven het verkeer: REYKJANESBÆR.

Het knippert als een waarschuwing voor de weggebruiker: je laatste kans om om te keren, hier komt de wereld tot een einde.

Reykjanesbær, het duffe synoniem voor drie plaatsen met oude namen: Njardvik, Keflavik, Höfn.

Tienduizend inwoners. En een quotavrije zee.

Ik keer niet om, rij langs het waarschuwingsbord, rij de wereld uit en al gauw doemt er iets op dat moeilijk te vatten is, allereerst een reusachtige hangar op de oude Völlurzone, een tijdlang het grootste gebouw van IJsland, opgetrokken door het Amerikaanse leger, de trotse bevestiging van zijn superioriteit – vervolgens verrijzen de huizen van Njardvik uit de lava en aan de andere kant ervan breidt Keflavik zich uit, de plaats die een belangrijk deel uit het leven van Ari en mij bewaart, de plek met de drie windstreken.

IJsland is een hard land, staat ergens geschreven: ‘en tijdens slechte oogsten nauwelijks bewoonbaar.’ Dat moet een trefzekere bewering zijn, in de bergen huist een enorm geweld, de dood ligt verborgen op hun hellingen, de wind kan wreed zijn, de ijzige bries hopeloos. Een hard land en de IJslanders zijn tweemaal bijna weggevaagd door ontberingen, ziektes en vulkaanuitbarstingen, maar Keflavik is nog steeds onbetwistbaar de miserabelste streek van het land. Vergeleken met Keflavik vertoont de streek van Biskupstungur en Skagafjord trekken van een hemelse zaligheid, een milde tropische attractie. Als de vangst mislukte was er weinig wat je kon redden, zoute stormen beukten in op de bewoners, het levenswater verdween samen met de hoop omlaag in de lava en nergens is de afstand

tussen hemel en aarde groter dan hier. ‘Het is niets waard,’ staat er in het *Bodemregister* van Arni en Pal Vidalin uit de achttiende eeuw, de eerste uitvoerige beschrijving van Keflavik, geobserveerd door de nuchtere wetenschappers. Bij hen was er geen ruimte voor poëzie, emotie, oordeel, alles week voor precisie en doelbewustheid: ‘Scheppen leggen hier niet aan, je kunt hier moeilijk aanmeren. Er is geen grasland, weiden van goede kwaliteit en ’s zomers en ’s winters is het met de watervoorziening slecht gesteld. De afstand naar de kerk is lang en meestal is ’s winters de weg onbegaanbaar. Nergens in het hele land leven de mensen zo dicht bij de dood.’

Ari en ik vertrokken eind jaren tachtig van de vorige eeuw uit Keflavik, stapten in de bus met datgene wat voor ons belangrijk was, kleren, herinneringen, boeken en platen en we keken nooit meer om. De buschauffeur, een eerbiedwaardige oudere man met zilvergrijs haar, begiftigd met een milde onverstoorbaarheid, stopte aan het begin van de rit een bandje in de cassetterecorder, zette hem hard want hij was slechthorend en de hele weg naar Reykjavik dreunde Wham als een wrede straf in onze oren. We gingen in een slakken-gang Keflavik uit, langs de haven, voorbij de Völlurzone met zijn gevechtsvliegtuigen en zesduizend Amerikanen die nu weg zijn, een paar jaar geleden zijn ze vertrokken en ze namen hun wapens en de dood met zich mee, hun banen en hamburgers, hun radiostation en discotheek en ze lieten niets achter behalve verlaten woningen en werkloosheid. De bus reed dwars door Njardvik en draaide de weg op naar Reykjanes, toen nog een smalle weg waar je langzaam moest rijden, een rit van minstens een uur naar Reykjavik en de chauffeur speelde onderweg driemaal ‘Wake me up before you go go’ en zijn milde onverstoorbaarheid maakte plaats voor meedogenloosheid.

‘Het doet me genoegen op de donkerste plek van het land te zijn aangekomen,’ zei de president van IJsland toen hij in september 1944 Keflavik bezocht, drie maanden na de stichting van de republiek, zijn eerste woorden tijdens het tot nu toe enige bezoek van de president van IJsland aan Keflavik. ‘De donkerste plek’ – hoe was het leven hier voor de komst van het leger, in het mechanische tijdperk?

Daar is gauw een antwoord op te geven, het was gewoon niet makkelijk.

‘Nergens in het hele land leven de mensen zo dicht bij de dood.’

De hardnekkige wind leek uit twee richtingen tegelijk te kunnen waaien, zout en zandstormen geselden ons afwisselend, de hemel zo ver weg dat onze gebeden nooit verder dan halverwege kwamen en dan als dode vogels neervielen of in hagelbuien en zout drinkwater veranderden alsof we de zee opdronken. Hier wonen geen boeren, alles verzet zich daartegen, het gezond verstand, de wind en de lava. Toch hebben we al die jaren hier gewoond, al die eeuwen, koppig als de lava, zwijgend in de geschiedenis als het mos dat over stenen groeit en in humus verandert, iemand zou ons als dieren moeten opzetten, ons een lintje moeten geven, over ons een boek moeten schrijven.

Ons?

Ari en ik zijn natuurlijk niet van hier – waar komen we überhaupt vandaan – niet echt, we zijn twaalf jaar geleden hierheen verhuisd, tien jaar later weer vertrokken, verdwenen, na de middelbare school te hebben afgemaakt, in de bouw, in Keflavik en Sandgerdi in de visverwerking te hebben gewerkt, drie jaar lang in het zout en de gedroogde stokvis, eindexamen te hebben gedaan, we zijn hier als kinderen gekomen en als iets anders weggegaan. We zijn helemaal niet van hier, maar waarom bonkte mijn hart toen ik met de auto in de buurt van Njardvik kwam, de plaats die er altijd uit zal zien als een opwarmer voor Keflavik, een onbekende band, en die niets noemenswaardigs bezit behalve het gemeenschapscentrum? Een nieuwe woonwijk is verrezen op de plek waar een troosteloze helling zich uitstrekke in de richting van de Völlurzone, grotendeels grote villa’s, sommige leeg en ze domineren de weg als levens die vergeten hebben te leven. Onder aan de huizen staan lage struiken, een rij slanke bomen is stevig aan de grond vastgebonden als om te verhinderen dat ze op de vlucht slaan. Zo kruipt de auto over een onzichtbare lijn die Njardvik van Keflavik scheidt. Mijn hart bonkt, die stomme spier, de geheimzinnige capsule, de woning van de eeuwige jeugd, en ik kom bij de Londonrotonde, de eerste rotonde van de plaats, de volgende heet New Yorkrotonde – ik voel me een beetje gegeneerd over deze poging Keflavik boven zijn eigen bestaan uit te tillen of aan haar geschiedenis te ontsnappen. Bij de tweede rotonde sla ik af en parkeer vlak bij een van de ontelbare hamburgerkramen van Kefla-

vik. Van hieruit heb je een goed uitzicht over de haven, gapend leeg en triest, alsof een of andere god haar is kwijtgeraakt en haar vervolgens heeft vergeten. Drie oude zeelieden staan op het verste punt van de kade, daar waar ze beter over de zee zelf uit kunnen kijken, hun handen hangen langs hun zij, leeg, werkloos en ze volgen de enige vissersboot die die dag aanmeert. Ik haal mijn verrekijker uit de auto, zet hem voor mijn ogen, er ligt iets van pijn of bezorgdheid over de gezichten van de zeelieden – alsof ze omlaag naar de kade zijn gegaan om te kijken of hun verloren jaren in de netten zijn gevangen.

*Dit verdriet, dit verscheurd hart,
die meeuwen en Jonni's Donderburgers*

Ari nam bijna twee jaar geleden met een sms afscheid van mij en IJsland: 'Het is niet altijd goed in een kleine gemeenschap adem te halen, het gebrek aan lucht kan benauwend werken en ik ga voordat ik stik.' Een prachtige reden om weg te gaan. Iemand die van IJsland wil blijven houden, moet het soms achter zich laten.

De verstikkende lucht in een kleine gemeenschap bedrukt iemand en wie niet genoeg zuurstof krijgt, kan niet meer zo goed nadenken, het wereldbeeld wordt egocentrisch en dientengevolge onwaardig. En dat is het geval bij Ari, onze samenleving lijdt aan zuurstofgebrek, hoewel de bergen ons zouden moeten leren na te denken, ze rijzen op in de lucht, de hemel tegemoet en ze halen daar hun zuurstof en uitzicht vandaan, terwijl wij beneden tussen de grasbulten verwelken. Overigens niet vanwege de grasbulten, die zijn belangrijk, het zijn slapende honden, de gedachten van het land, de stilte die wij missen. 'De grasbulten zijn IJsland,' zegt Ari wel vaker, en de laatste keer een week geleden voegde hij er in een e-mail aan toe: 'De grasbulten te moeten missen is iets wat me bijblijft. De Denen hebben geen grasbulten of bergen en dat valt ze moeilijk te vergeven.' Na deze woorden kwam geen afscheidsgroet, maar een datum en tijdstip en vervolgens een smiley. Zijn methode om me te laten weten dat hij onderweg was, maakte duidelijk dat hij niet zou praten. Ari kwam uit een gevoelsrijke familie van moederszijde,

maar al vanaf zijn zesde groeide hij op bij een zwijgzaam iemand van de Stranden en de wat gevoelens betreft gecompliceerde Oostfjorders. Zo'n combinatie kan nooit goed aflopen, het moet iets bij je tweebrengen: verdriet, ontelbare moeilijke uren, slapeloze nachten. En dat deed het ook, dat moet op de een of andere manier de kop opsteken, dat valt niet makkelijk te ontlopen, iemand die gaat schrijven mag niets verzwijgen, dat is het eerste gebod, het eerste beginsel. Daarom weet ik dat de datum en het tijdstip betekenen dat Ari op weg naar huis is, hij moet op die dag, op dat tijdstip op Midnesheide aankomen en ik zal hem onmiddellijk antwoord geven, terugvallen op het taalgebruik uit onze jeugd, toen de wereld er heel anders uitzag, toen we belastingvrije sterke drank dronken: waar ben je dan? En het antwoord was onverwacht: het hotel bij de luchthaven van Keflavik.

Ari's geheime code voor zijn thuiskomst was misschien een beetje voor de hand liggend en er was geen expert voor nodig hem te ontrafelen, maar de afscheidswaarden van twee jaar geleden: 'Het is niet altijd goed in een kleine gemeenschap adem te halen...', waren daarentegen niet makkelijk leesbaar voor iemand anders dan ik, want de ware betekenis ervan was in feite: het verdriet jaagt me hier weg, het verscheurt mijn hart, maakt het kapot. Wat is een mens met een gebroken hart – ik ga weg om mezelf te redden.

Het verdriet.

Of dat wat zo snel brak, totaal onverwachts, zo vreselijk kapot ging in zijn leven, en het hare en dat van de drie kinderen. Of het leek zo snel en onverwachts kapot te gaan. Een arm als een schreeuw over de keukentafel en niets was meer zoals eerst.

Niets. Een moeilijk woord.

Ari joeg zichzelf weg. Of het leven joeg hem weg, de alledaagse werkelijkheid, het ongekunstelde, dat wat hij had vermeden mee in de clinch te gaan, samen met de kleine dingetjes die zich hadden opgehoopt en waar we geen aandacht aan hadden geschonken, we hadden het te druk geloof ik, we waren te roekeloos, te laf, misschien iets van dit alles bij elkaar. Eerst een arm als een schreeuw over de keukentafel, even later kwam de leegte die het gemis – bloemen en dolken in hetzelfde woord – langzaam maar zeker vulde.

Maar nu is hij teruggekomen, met zijn verscheurd hart, na een verblijf van twee jaar in Denemarken dat je strikt genomen niet zomaar tot het buitenland kunt rekenen.

Ik sta nog steeds beneden bij de haven in Keflavik en kijk hoe de enige boot van die dag met haar vangst binnenloopt. De oude zeelieden hebben hun handen in hun zakken gestoken, zijn met elkaar aan het kletsen en dat wat ik meende uit hun gezichtsuitdrukking op te maken is verdwenen, als een misverstand, ze lachen, een paar meeuwen volgen de boot, maar op een vreemde manier ongeïnteresseerd alsof ook zij het vertrouwen in het vissersbestaan en de visserij van Keflavik hebben verloren en slechts pro forma rondjes over het schip trekken. Ik richt de kijker hoger, kijk naar de meeuwen, hun gezichtsuitdrukking lijkt bijna schaapachtig, hetgeen ongetwijfeld je reinste flauwekul is, meeuwen hebben geen gelaatsuitdrukking, tenzij hebzucht en angst voor de dood met elkaar samengaan – een soort neo-conservatieven natuurlijk, zou Ari eraan toevoegen. Ik schrik op als een auto plotseling vlak naast me toetert; vijf auto's: twee jeeps, een grote pick-up en twee personenauto's wachten op bediening bij de hotdog- en hamburgerkeet, JONNI'S DONDERBURGERS, staat op het grote, glanzende bord op het dak van de keet en eronder, even groot, in het Engels of misschien Amerikaans: JONNY'S THUNDER BURGERS! Natuurlijk een oude gewoonte, neem ik aan, de invloed van vijftig jaar lang het Amerikaanse leger als buurman te hebben. Ik kijk in de richting van de auto's en eer ik het mezelf bewust ben heb ik de verrekijker alweer naar mijn ogen gebracht. Eentje toetert weer, misschien uit verveling, misschien om tegen het leven te protesteren, de toestand in het zuidwesten, de werkloosheid, de uitzichtloosheid, de visquota die er niet meer zijn, het leger dat er niet meer is, hij toetert misschien vanwege de opschudding over de aluminiumfabriek in Helgavik of de Amerikaanse afvalverbrandingsinstallatie die burgemeester Sigurjon hierheen probeert te krijgen, hij toetert vanwege de opschudding over de veiligheid ervan, over het geluk in het leven, hij toetert omdat de seksuele drang is geblust of integendeel juist niet is geblust of hij toetert simpelweg omdat hij ongeduldig is om aan de beurt te komen, het is beslist heel vervelend hongerig op Jonni's Donderburgers te moeten wachten. Tenzij hij naar mij toetert, omdat ik

hier sta en naar de haven kijk, kijk naar dat monument van betere tijden, toen de haven een rol speelde, het hart van de stad was, haar zingeving, een bevestiging van haar belang en een onverwoestbare band met de geschiedenis en het wezen van het land vormde en daarbij een waardevol tegenwicht voor het leger, de invloed die het had op het leven en gedrag van de inwoners van Keflavik. Ik loop naar mijn auto, ik weet dat de Keflavikers autoloos volk wantrouwen, zulk soort mensen blijken vaak zowel communisten als berooide zuiplappen te zijn. Ik kijk weer om me heen, de meeuwen zijn verdwenen, op de plek waar ze waren is nu alleen maar een donker wordende lucht, de dag begint in de zee te zakken die eeuwenlang de bewoonde streek van Keflavik en omgeving overeind hield, haar belofte en redding die met de winterzon roodgloeiend van uitputting in zee zakken, met de meeuwen wegzinken, met het getoeter van auto's, Jonny's Thunder Burgers, omlaag zinken in de genereuze zee naar alle vissen die daar veilig voor de Keflavikers rondzwemmen, de meeste schepen zijn in de nasleep van de vangstquota verkocht, een bijna quotavrije stad, de rechtvaardigheid en sociale gerechtigheid zijn lang geleden aan Keflavik voorbijgegaan, de donkerste stad van het land, we kijken uit het keuken- of huiskamerraam, mompelen: Daar is de haven, die is dus zo weids, maar dan trekken we de gordijnen dicht, want wie wil zich door iets zo weids aan betere tijden laten herinneren, de tijden van ondernemingsgeest toen het vanzelfsprekend was met rechte rug te lopen: wie wil herinnerd worden aan het feit dat men het er stilzwijgend mee eens was dat de scholen vis veranderden in bankrekeningen van de reders en hun nakomelingen, dat de gapende kabeljauw, de haring die glansde, hun bloed zou worden, dat de zee in het openbaar geveild zou worden – we trekken zo gauw mogelijk de gordijnen dicht, want het doet pijn de zee spartelend vol vis te zien, terwijl het verboden is te vissen, om visverwerkingsbedrijven te hebben maar niets om te verwerken.

Ik zie de meeuwen nergens meer, ook de oude zeelieden niet, ze zijn met de dag verdwenen, misschien samen met de zon, de meeuwen en het getoeter van de auto's in zee gezonken. Ik richt de verrekijker naar de hemel, waar hopelijk geen quotasysteem bestaat, dwars door de donker wordende lucht, in oostelijke richting waar

het vliegtuig van Ari vandaan komt. Pilot, vlieg voorzichtig met die lading, met dat verdriet, met dat verscheurde hart.

Tien tips om met huilen te stoppen

Gezien van boven, vanuit het gezichtspunt van de goden, zijn de bergen bedreigend noch duizelingwekkend mooi, ze zijn eerder paarsachtig blauwe planten en de sneeuw van de winter heeft ze in ijsbloemen veranderd, in oude rozen die naar de hemel boven IJsland reiken en het vliegtuig waarin Ari in stoel 19A aan de raamkant zit, zijn beschadigd hart klopt zo vol passie dat hij zich ervoor schaamt, het heeft zo geklopt vanaf het moment dat de wolken plotseling optrokken en IJsland tevoorschijn kwam, met zijn oude rozen, zijn gletsjers en de zwarte kustlijn van het zuiden. Ari wrijft over zijn borst alsof hij zijn hart tot rust wil brengen, dat beestje dat zo hard kan opspelen, hij sluit zijn ogen om te wennen aan het gevoel dat hem overvalt, de intense herinneringen, het ondraaglijke gemis en iets wat hij niet begrijpt. De vrouw naast hem, klein en dik, knippend met haar ogen vanachter dikke brillenglazen, is al flink op weg met haar tweede zak chips tijdens de vlucht, ze bedient zich met handenvol tegelijk, praat onafgebroken met iemand in de stoel van het gangpad, een rijzige man met brede lippen, en zijn dikke handen, kluiven, kolenschoppen, masseren zijn knieën. De rijzige man heeft de hele weg amper iets gezegd, slechts een beetje gebromd, niets gegeten, alleen maar zijn knieën gemasseerd, soms krachtig, met geweld alsof hij zichzelf onder controle wilde houden tegenover de woordenvloed van de vrouw. Hij vermoordt haar als de vlucht veel langer zou duren, denkt Ari halverwege boven de Færøer Eilanden, achttien groene stenen in het midden van de Atlantische Oceaan. Hij trekt zich overigens niets van hen aan, probeert hun aanwezigheid te vergeten, maar de lucht van de chips stijgt telkens op als de vrouw zich weer van een handvol bedient. Ari heeft een kleine oortelefoon ingedaan meteen toen het vliegtuig naar de wolken en de vogels omhoog klom, kerosine verbrandde in zijn gevecht met de zuigende zwaartekracht van de aarde, de kracht die de maan op zijn plek en

ons op het aardoppervlak houdt, een onzichtbare kracht die wij echter elke seconde van ons leven ervaren, in onze slaap zowel als wanneer we wakker zijn, en zo is het ook met alle belangrijke krachten van deze wereld, extreem en teleurstellend, schoon en alledaags: liefde, jaloezie, haat, inspiratie, lust, ambitie, mededogen. Ze zijn onzichtbaar, vertonen zich niet in de gevoeligste meetapparatuur en daarom worden ze altijd door iedereen onderschat, en al helemaal in rapporten en notulen. Krachten die ons voortstuwten, die ons uiteen drijven en bij elkaar brengen. 'Don't know if I saw you if I would kiss you or kill you', zong Bob Dylan toen het platteland van Denemarken uit het zicht verdween en de oceaan het overnam, nooit rustig en niet minder extremen in zich herbergend dan de mens. Vervolgens ontnamen de wolken al het uitzicht. Wij zoeken de pijn soms op. In het gemis. En we gaan de wonden in. Het gaat niet al te best met ons en het lijkt voor de mens steeds gecompliceerder om te leven, alsof hij steeds slechter in staat is met het leven om te gaan. We nemen kalmerende, stimulerende en verdovende pillen om de alledaagse werkelijkheid door te komen. De jaren verstrijken, de zin van het leven is onduidelijk, de betekenis is onduidelijk, we worden dik, zenuwen worden gesloopt of knappen, we worden eeuwig geplaagd door een vorm van ontevredenheid, een onbevredigd verlangen. We verlangen naar een antwoord, een heldere hemel, maar we hebben geen tijd, geen rust, geen uithoudingsvermogen ernaar te vragen en slikken dankbaar pasklare antwoorden, hapklare brokken, instant seks, als het maar een snelle oplossing biedt, we leven in een tijd van instant bevrediging. Zelfhulpboeken beloven ons een beter leven, een intenser bestaan, tien tips om te stoppen met drinken, dik worden, verdriet hebben, bang zijn, tien tips om te leven, zelden meer dan tien, we kunnen amper meer verhapstukken, tien als onze vingers, als de tien geboden. Tien tips om te leven. Ik moet natuurlijk niet naar dat geouwehoer luisteren, dacht hij, boven de wolken en de oceaan, boven de achttien groene stenen, maar toch deed hij het, vier keer, vijf keer, of hij haar zou kussen of van kant maken als hij haar de volgende keer zou zien. Ga de wond in, staat er in het boek *Tien tips om hartzeer te helen*, dat is de manier om het te overwinnen. Ari kende het boek, hij was de redacteur ervan bij de uitgever die het in Denemar-